

Переваги та вади інформаційного суспільства

До 40-річчя виходу у світ „Комп'ютопії“ Й. Масуди

Олег Маруховський,
магістрант кафедри політології
Національного університету ім. Т. Шевченка

У статті аналізуються соціально-політичні аспекти теорії інформаційного суспільства, викладені в праці японського футуролога Йонези Масуди „Комп'ютопія“.

Тепер вже далекого 1966 року вийшла у світ колективна монографія під назвою „Інформаційна технологічна революція“. В ній містилася й фундаментальна праця засновника і тодішнього президента Інституту інформаційного суспільства в Токіо, професора кількох японських і зарубіжних (переважно американських) університетів, радника багатьох провідних інформаційних корпорацій і державних структур Й. Масуди „Комп'ютопія“ [1]. У ній вчений-футуролог охарактеризував майбутнє інформаційне суспільство, окреслив його основні риси, змалював його переваги, а також вади і потенційні небезпеки.

На жаль, в Україні „Комп'ютопію“ було видано лише 1993 року, і вона лишається єдиною працею, оприлюдненою українською мовою, з великого (понад 20 книг) творчого доробку Й. Масуди. Науковці нашої країни мали можливість ознайомитися з „Комп'ютопією“ завдяки досить вдалому її перекладові на українську мову відомого філософа В. Ляха та журналові „Філософська і соціологічна думка“ [2].

Мета статті полягає в тому, щоб:

- віддати належне внескові Й. Масуди у розробку теорії інформаційного суспільства та створення „японської“ (або „східної“) моделі такого суспільства як однієї з найбільш ефективних і перспективних моделей і складової універсальної моделі глобального інформаційного суспільства;
- привернути увагу до праць Й. Масуди, зокрема – його „Комп'ютопії“, фахівців, які досліджують теоретичні чи практичні проблеми інформаційного суспільства;
- проаналізувати філософські та соціально-політичні аспекти теорії

інформаційного суспільства, викладені в „Комп’ютопіі”;

- охарактеризувати основні переваги та вади інформаційного суспільства, виявлені Й. Масудою за допомогою порівняння цього суспільства з суспільством індустріальним;

- показати, що знання і врахування трендів (trends), тобто закономірностей і тенденцій суспільного розвитку, дають можливість робити досить точні прогнози на майбутнє, як це блискуче продемонстрував Й. Масуда в „Комп’ютопіі”;

- показати обґрунтованість застережень Й. Масуди щодо суперечностей, труднощів та потенційних загроз, які виникають і виникатимуть у процесі формування інформаційного суспільства.

- **Актуальність статті** та поставлених у ній завдань обумовлена тим, що:

- людська цивілізація та її складова – Україна – невпинно наближаються до створення інформаційного суспільства, визнаним теоретиком-футурологом якого був і лишається Й. Масуда, одна з багатьох праць якого („Комп’ютопія”) була видана і в нашій країні;

- формування інформаційного суспільства висуває перед світовою спільнотою і, зокрема, Україною, велику кількість проблем технологічного, соціально-економічного і політико-правового характеру, співзвучних з тими, які свого часу прогнозував і прагнув розв’язати Й. Масуда;

- входження України до європейського і глобального інформаційного суспільства вимагає ознайомлення з існуючими теоріями і практикою формування інформаційного суспільства, у тому числі й ідеями, викладеними у „Комп’ютопіі”;

- більшість положень, висновків, припущень та застережень „Комп’ютопіі”, на нашу думку, не втратили актуальності, а деякі з них навіть реактуалізувалися;

- творчий доробок Й. Масуди, більшість його ідей, на жаль, все ще маловідомі в Україні.

Перш за все, відзначимо, що введення в науковий обіг терміна „інформаційне суспільство” цілком слушно, на нашу думку, пов’язується з іменами японських вчених Ю. Хаяші та Й. Масуди і датується початком 1960-х років. Зокрема, праці Й. Масуди „Комп’ютопія” (1966 р.) „Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство” (1981 р.) [3] та „Гіпотези щодо генезису „Гомо інтелідженс” (1985 р.) [4] стали в Японії і на Заході майже хрестоматійними. В Україні, як це не прикро, ім’я Й. Масуди та основні положення його теорії інформаційного суспільства й досі відомі лише вузькому колу спеціалістів. У вітчизняній науковій і навчальній літературі все ще бракує аналізу ідей вченого з використанням та наведенням основних положень його праць. Щодо вітчизняних

довідково-енциклопедичних видань з філософії і політології, то й тут, наскільки нам відомо, немає згадок ані про самого Й. Масуду, ані про його наукові розвідки. Виняток – стаття вже згаданого В. Ляха [5], в якій аналізувалася теорія інформаційного суспільства Й. Масуди.

Здається, не зайве нагадати, що на початку 1960-х років перед Японією, яка практично не має природних ресурсів, постало питання: як спрямувати розвиток країни? Шляхом розвитку традиційних галузей економіки чи шляхом інформаційно-інтелектуального розвитку? І японці першими у світі віддали перевагу інформаційному шляхові. Цей доленосний і для Японії, і для світової спільноти вибір, зроблений не без впливу Й. Масуди та його однодумців, за досить короткий час вивів країну на друге місце у світі (після США, які „запозичили” чимало інформаційних ідей і концепцій у Японії та інших країн) з ВВП на душу населення і на перше місце за багатьма показниками економіки, науки і техніки.

Й. Масуда був безпосередньо причетний до вироблення практично всіх програм „японської” моделі інформаційного суспільства, зокрема таких, як „Японське інформаційне суспільство: теми і підходи” (1969 р.), „Конттури політики сприяння інформатизації японського суспільства” (1969 р.), „План інформаційного суспільства” (1971 р.), „План створення інформаційного суспільства – національна мета до 2000 року” (1972 р.) [6, с. 163; 7, с. 22].

Не потрібно доводити, що глибокі знання про сутність теорії Й. Масуди та „японської” („східної”) моделі інформаційного суспільства могли б стати в нагоді Україні, зокрема у її прагненні вибудувати теорію власного інформаційного суспільства, його формування та входження у глобальне інформаційне суспільство.

Цінність „Комп’ютопії” полягає в тому, що в ній Й. Масуда, по-перше, обґрунтував та узагальнив основні характеристики інформаційного суспільства, які стисло можна викласти так:

- глобалізм, вихід людства на космічний рівень свідомості;
- світовий симбіоз людства і природи;
- перехід до існування людства у глобальному інформаційному просторі.

По-друге, вчений сформулював сім принципів концепції „глобальної комп’ютопії”, два з яких стосуються політико-правової сфери, а ще один – сфери етики і моралі. Це, зокрема:

- „свобода ухвалення рішень і рівність сприятливих можливостей для всіх”;
- „функціональна соціальна воля панівних сил, сил влади”;
- „відродження теологічного синергізму людства і Бога”.

По-третє, Й. Масуда дав блискучий порівняльний аналіз індустріального та інформаційного суспільства, що виростає з нього. Вражає кількість (17!) та чіткість критеріїв порівнянь, а також коректність

характеристик основних рис обох суспільств. Показово, що майже половина з них стосуються соціально-політичної сфери.

Загальне уявлення про сутність і основні риси індустріального та інформаційного суспільств, а також про переваги другого над першим, дає складена нами за матеріалами „Комп'ютопії” і вміщена нижче **схема**.

Особливої уваги, на нашу думку, тут заслуговують п'ять із сімнадцяти наведених у схемі компонентів. Всі вони сформульовані настільки чітко і коректно, що не потребують особливих роз'яснень, за винятком окремих уточнень та коментарів.

По-перше, це 9-ий компонент таблиці, в якому стверджується: „В індустріальній системі приватного підприємництва панують власність на капітал, вільна конкуренція і максималізація прибутку. В інформаційному ж суспільстві як соціально-економічна система виступатиме вільне громадянське суспільство, для якого характерне верховенство його інфраструктури (де об'єднано всі типи капіталу: суспільний, індивідуальний та орієнтований на знання), в якому буде втілено **принципи синергії і громадської користі**” (тут і далі – підкреслення Й. Масуди) [2, с. 38 – 39]. Найбільшу цінність становить положення про майбутнє „вільне громадянське суспільство”, яке нині досить успішно функціонує в усталених демократичних суспільствах і формування якого нарешті розпочалося в Україні.

По-друге, це два змістовно близькі і тісно пов'язані компоненти – 10-ий і 12-ий, які, відповідно, звучать так: 10) „Індустріальне суспільство – це лад централізованої влади та ієрархії класів. Інформаційне, навпаки, буде вільним суспільством, багатоцентровим, з навзаєм доповнюваними функціями...” та 12) „Політична система індустріального суспільства – це парламентська система і мажоритарне правління. В інформаційному суспільстві політичною системою стане **демократія участі**. Вона буде політикою участі громадян; політикою автономного управління громадянами, що ґрунтуватиметься на договорі про участь і синергізмі, який бере до уваги думку меншості” [2, с. 39].

Тут найзначущішими є положення про майбутнє „багатоцентрове суспільство”, „демократію участі”, „політику автономного управління громадянами” та врахування інтересів меншини. У державах, які успішно формують інформаційне суспільство, ці проблеми здебільш вирішено. Підтвердження тому – потужні процеси децентралізації, регіоналізації, автономізації і самоврядування з широким застосуванням принципів субсидіарності. Слід враховувати (і бути готовими до того), що формування інформаційного суспільства в Україні і, особливо, її входження до європейської і світової інформаційної спільноти неодмінно призведе до появи і посилення в ній згаданих процесів, що може, на нашу думку, викликати неоднозначну реакцію різних політичних сил.

По-третє, це 14-ий компонент, в якому йдеться про те, що „в індустріальному суспільстві є три головні типи соціальних проблем: безробіття, спричинене падінням виробництва, війнами, що випливають з міжнародних конфліктів, диктатура фашизму. Проблемами інформаційного суспільства стануть футурошоки, зумовлені неспроможністю людей адекватно відповісти на динамічні соціальні трансформації, дії індивідуальних і групових терористів, **ззіхання на індивідуальну самотність** та криза підконтрольності...” [2, с. 39].

При всій повазі до Й. Масуди, його думок і футурологічних здібностей, тут слід зробити невелике уточнення та доповнення. Стосовно соціальних проблем індустріального суспільства, замість поняття „диктатури фашизму” було б коректніше вжити поняття „диктатура тоталітаризму”, яка, як відомо, тривалий час панувала на теренах СРСР та країн так званого соціалістичного табору. Щодо прогнозів, то японському вченому, на жаль, не вдалося передбачити і попередити людство про ескалацію етнополітичних конфліктів, котрі як цунамі буквально „накрили” багато країн світу наприкінці 1980-х та у першій половині 1990-х років. Проте просто вражаючою є точність прогнозу Й. Масуди щодо посилення індивідуального та групового тероризму.

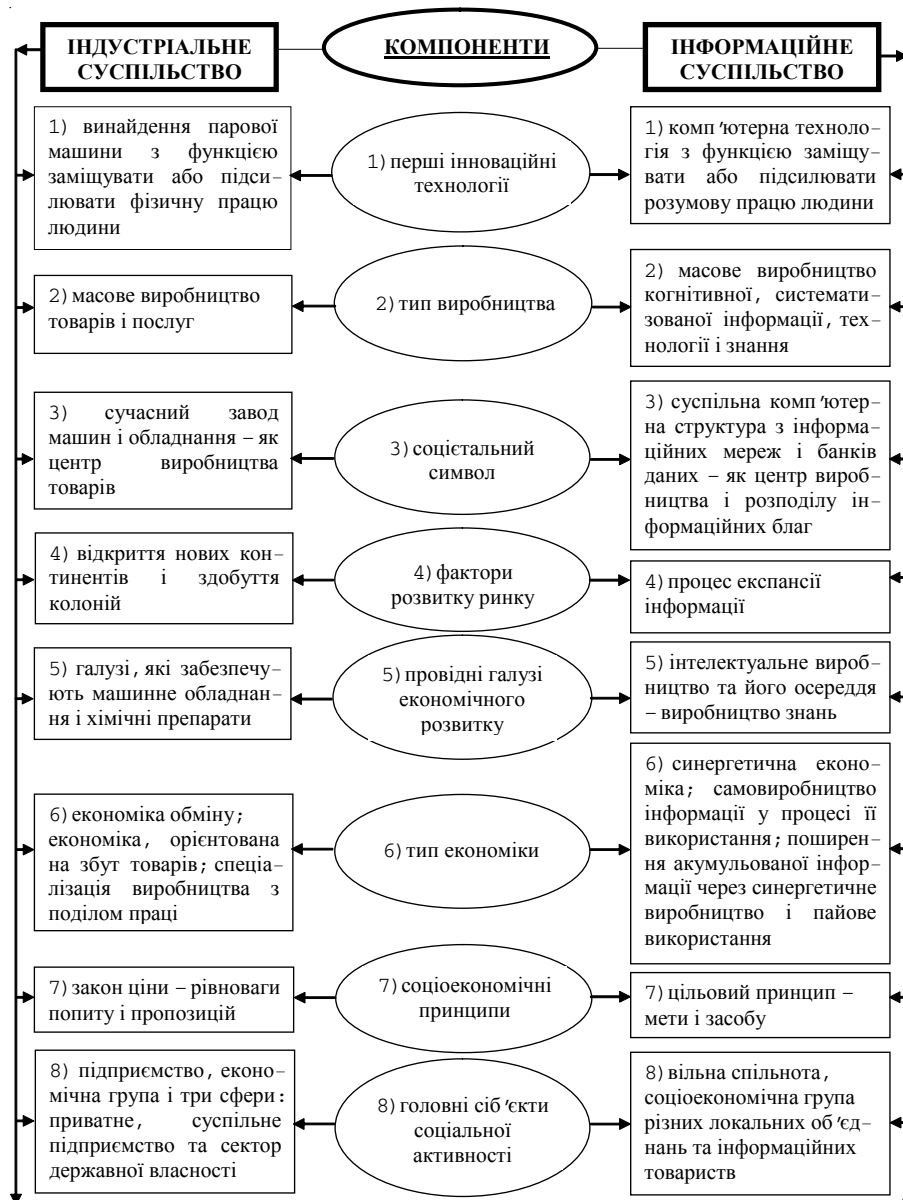
Нарешті, не можна не зупинитися і на положеннях 17-ої компоненти, в якій слушно стверджувалося: „Дух індустріального суспільства був духом відродження людської свободи, що етично означало поважання фундаментальних прав і надання значущості гідності людини, а також поширення духу братерської любові для виправлення нерівності. Духом інформаційного суспільства буде **дух глобалізму**, тобто симбіозу, в якому людина і природа зможуть жити разом у гармонії, етично погоджуючи **сувору самодисципліну і суспільний внесок**” [2, с. 40].

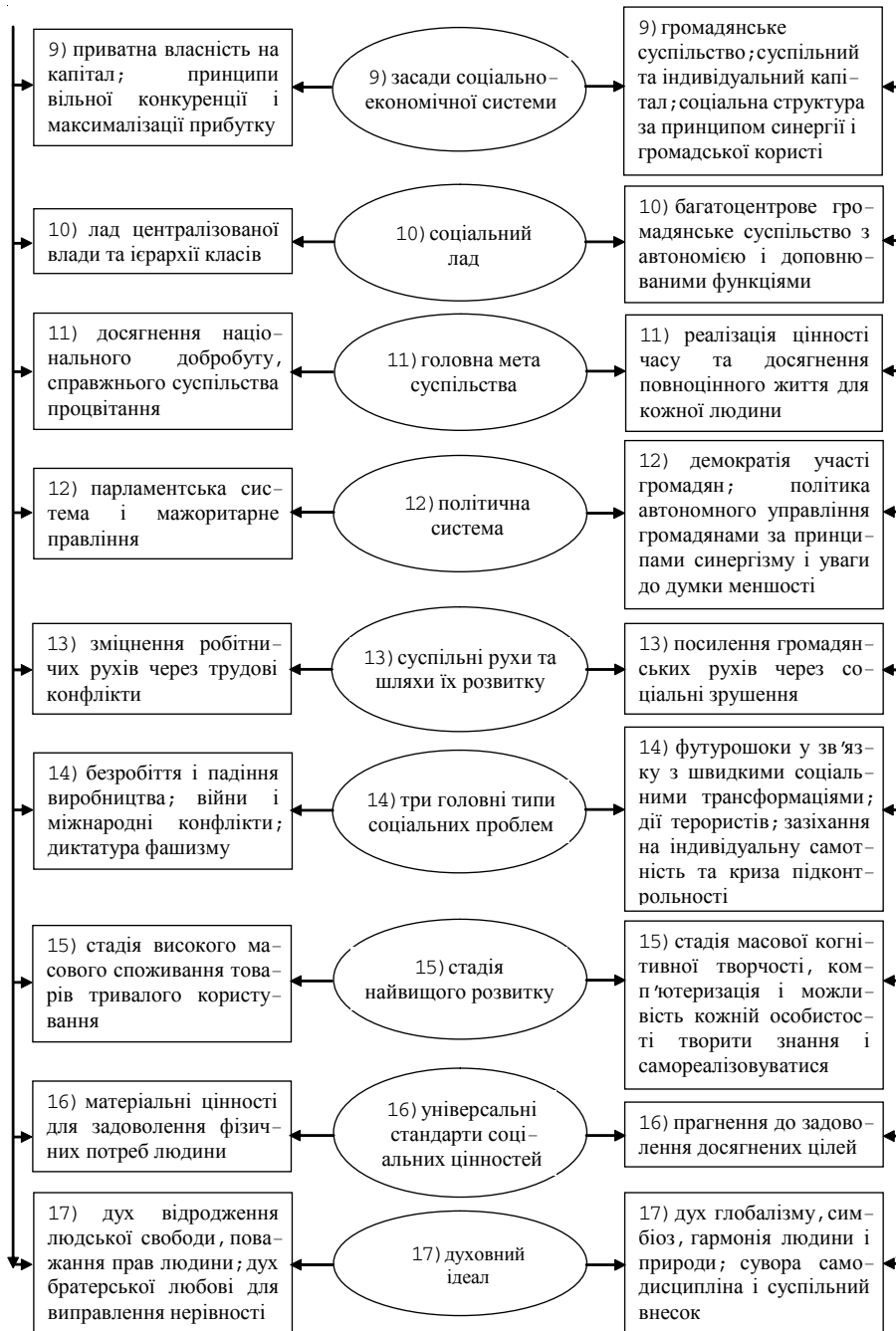
Погоджуючись в цілому з цими думками Й. Масуди, варто звернути увагу на надто вже повільне поширення духу глобалізму саме у його розумінні „гармонії людини і природи” та „етичного погодження суворої самодисципліни і суспільного внеску”.

Як вже зазначалося, Й. Масуда в „Комп’ютопії” висловив цілу низку надзвичайно цікавих, але, з точки зору того часу, малоімовірних та й узагалі фантастичних ідей, що відбилося навіть у самій назві його праці (слово „комп’ютопія” утворене від двох понять: „комп’ютер” і „утопія” [5, с. 71]). Однак більшість з них вже втілилася у життя, решта наближається до цього.

Розглянемо це хоча б на одному конкретному прикладі. Так, у першій компоненті своєї порівняльної „всеохоплюючої композиції” (див. **схему**) вчений передбачає народження „комп’ютерної технології з функцією заміщувати або підсилювати розумову працю людини”, що й відбулося, і одним з підтверджень чого стала поява комп’ютерів четвертого і п’ятого покоління, а також заснованих на них технологій, які справляють

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ІНДУСТРІАЛЬНОГО
ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВ**
(за „Комп’ютопією” Й. Масуди)

величезний вплив на соціально-економічну, політико-правову та духовну сфери суспільного життя.

Принагідно відзначимо, що Японія й досі лишається „землею обітованою” для найсміливіших інформаційно-кібернетичних мрійників і футурологів. Підтвердження – нещодавня поява у цій країні календаря прогнозів на перші двадцять років XXI століття. У ньому, зокрема, передбачається: 2008 року – випуск комп’ютерів на основі діяльності живої клітини; самоутворювання комп’ютерних текстів – 2010 року; поєднання живих істот і комп’ютера – 2012 року; створення штучного мозку з 10 тисяч клітин – 2017 року; виробництво штучного ока – 2019 року. [8, с. 70]. Отже, попереду – ера нейронних мереж, штучного інтелекту та кіборгів. А це вже нові проблеми не лише технологічні, а й морально-етичні та політико-правові, нехтування якими може призвести до того, що технократизм може взяти гору над духовністю.

Особливу цінність становлять думки Й. Масуди щодо переваг і вад інформаційного суспільства, перспектив його розвитку і проблем політико-правового регулювання. Слід особливо наголосити, що в „Комп’ютопії” вчений досліджував не лише переваги інформаційного суспільства, але і його потенційні небезпеки. Більше того, Й. Масуда не тільки застерігав від імовірних небезпек, але й пропонував, на наш погляд, оптимальні шляхи і методи їх запобігання або мінімізації.

Перш за все, він не раз наголошував, що людство постало перед „суворою альтернативою”, а саме – вибором між „двома різко контрастними моделями майбутнього”: між „Комп’ютопією”, тобто справді демократичним, правовим інформаційним суспільством, та „автоматизованою державою”. Адже, за його слушним твердженням, до якого приєднується й автор статті, **„існує серйозна небезпека того, що ми рухаємося у напрямі контрольованого суспільства”** [2, с. 46].

Пояснюючи причини такої небезпеки, Й. Масуда зазначав, що це відбувається внаслідок того, що впродовж перших 15 – 20 років комп’ютери використовувалися, в першу чергу, військовими та іншими урядовими структурами, зокрема – службами безпеки, внутрішніх справ тощо. „Ця ситуація стала причиною істотного уповільнення в демократичному застосуванні комп’ютерів”, – наголошував вчений. І попереджав: „Якщо комп’ютеризацію продовжувати у цьому напрямі, то можливість виникнення контрольованого суспільства загрозовано зросте” [2, с. 46 – 47]. Водночас Й. Масуда висловлював упевненість, що „катастрофічний курс до „автоматизованої держави” буде відкинуто, і ми оберемо інший, щоб простувати шляхом „Комп’ютопії” [2, с. 47].

Японський дослідник не лише продемонстрував оптимізм, а й визначив досить ефективні, як на нашу думку, шляхи, методи і засоби формування і вдосконалення справді демократичного інформаційного суспільства. Основними з них є:

- використання інформаційних технологій „цілком для створення знання”;
- „децентралізоване і відкрите для всіх людей використання” інформаційних технологій, що призведе до створення прогнозованого високорозвиненого суспільства;
- використання банків даних не окремими невеликими групами осіб, які перебувають при владі (і роблять це для обслуговування власних „політичних цілей, що перетворює країну на поліцейську державу”), а всіма громадянами та їх добровільними об’єднаннями для того, щоб „повністю розвинути свої здібності...” [2, с. 47 – 48].

Надзвичайно важливу роль у „втечі від загрози контрольованого суспільства”, на думку Й. Масуди, повинні відіграти побудова „нового громадянського суспільства”, створення сприятливих соціально-економічних та політико-правових умов для самореалізації особи, розширення її прав і свобод. „Інформаційне суспільство, – пророкував Й. Масуда, – відкриє нове поняття свободи і рівності, що втілюватиме свободу прийняття рішень і рівність можливостей. Найбажанішою свободою буде та, яка передбачає вільний вибір людиною напряму реалізації цінності часу в процесі використання доступного для неї майбутнього часу. Назвемо це „свободою рішення”. Йдеться про вибір цілеспрямованої дії і право кожного вільно визначати, як використовувати майбутній час для досягнення мети. Це має стати визначальним правом людини у майбутньому інформаційному суспільстві” [2, с. 43].

Неабияку науково-теоретичну і практичну цінність становлять і положення Й. Масуди про вплив інформаційно-комунікаційних технологій на розвиток і вдосконалення політичної системи інформаційного суспільства та на розширення прав і свобод його членів. „У політичній системі інформаційного суспільства, – уточнював вчений, – демократія, що ґрунтується на участі громадян, буде загальноприйнятим способом здійснення політики на відміну від непрямой демократії парламентського типу”.

Уточнюючи сутність і характер „демократії участі”, Й. Масуда відзначав, що „її технологічна база складатиметься з: 1) інформаційної мережі, яка стане можливою завдяки розвиткові комп’ютерно-комунікаційної технології; 2) процесу копіювання політичних моделей і 3) зворотного зв’язку для врахування індивідуальних думок” [2, с. 45].

Внаслідок зазначених перетворень, запевняв Й. Масуда, „нинішній бюрократичний адміністративний апарат буде перетворений на **вільну систему управління громадян**”, оскільки на зміну „бюрократії привілейованого класу” прийде невеликий штат фахівців, професійно відповідальних за адміністративні функції. Підсумовуючи свої думки, японський дослідник зазначав: „У цьому вільному громадянському суспільстві управління, примус і контроль над іншими будуть припинені.

Суспільство буде **синергетично функціональним** і це та ідеальна форма, яку нам обіцяє інформаційна перебудова” [2, с. 46].

Отже, можна зробити **висновок**, що ідеї Й. Масуди, зокрема, його погляди на соціально-політичні аспекти інформаційного суспільства, є вкрай актуальними на нинішньому етапі розвитку інформаційного суспільства в Україні. Адже наша держава прагне досягти ідеалів, проголошуваних Й. Масудою, а саме – правового громадянського суспільства, вільної системи управління громадян, відходу від старої бюрократичної системи, мінімізації небезпеки виникнення „автоматизованої держави”, забезпечення безпосередньої участі громадян в управлінні країною, розширення прав і свобод всіх членів суспільства тощо.

Перечитуючи „Комп’ютопію”, глибше пізнаючи теорію інформаційного суспільства Й. Масуди, надзвичайно важливо критично-конструктивно ставитися до її положень. А це вимагає, з одного боку, заперечення всього, що не витримало перевірки часом, а також не відповідає українській ментальності. З іншого ж боку – творчого застосування всього, що може сприяти формуванню інформаційного суспільства в Україні та її входження до європейської і глобальної інформаційної спільноти. Настав час (і можливість) вчитися не лише на власних, а й на чужих помилках і досягненнях.

Література:

1. **Masuda Y.** Computopia // The Information Technology Revolution. – Токуо, 1966.
2. **Масуда Й.** Комп’ютопія / Перекл. з англ. В. Ляха // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – № 6. – С. 36 – 50.
3. **Masuda Y.** The Information Society as Post-Industrial Society. – Washington, 1981.
4. **Masuda Y.** Hypothesis on the Genesis of Homo Intelligens // Futures. – 1985. – Vol. 17. – № 5. – P. 479 – 494.
5. **Лях В.** Постіндустріальне суспільство як нова парадигма соціального розвитку: проблеми і перспективи // Генеза: Філософія. Історія. Політологія. – 1994. – № 1. – С. 61 – 79.
6. Див.: **Кашлев Ю., Галумов Э.** Информация и PR в международных отношениях. – М.: Известия, 2003. – 432 с.
7. **Макаренко Є. А.** Європейська інформаційна політика: Монографія. – К.: Наша культура і наука, 2000. – 368 с.
8. **Брыжко В. М., Цимбалюк В. С., Орехов А. А., Гальченко О. Н.** Е-будущее и информационное право. / Под ред. Р. А. Калюжного и М. Я. Швеца. – К.: „Интеграл”, 2002. – 264 с.